

העברה, חזרה והממשי המיני

קריאה בסמינר xi: ארבעת מושגי היסוד של הפסיכואנליזה

ז'אק אלן-מילר

שינוי הסדר של המושגים הפרוידיאניים

הדגמתי אופנים של התענגות בפעם הקודמת, בהשתעשעות שהדגמתם מביאה עימה. היום אני אמקם את מה שמבסס הדגמות אלו, שהיננו, אם לומר זאת באופן דחוס, קוניונקציה של אופן של התענגות וחזרה. כדי לגשת לנושא הזה שוב, שלא ברמת הדוגמאות, אלא ברמת המושגים, אני מציע להתחיל בסדרה של ארבעת מושגי היסוד שלאקאן הצהיר עליהם בסמינר xi - סמינר שבו הוא נטל על עצמו לסכם את מה שהוא ביסס במהלך עשר השנים הראשונות של הוראתו, ולפתוח את השלב הבא. ארבעת מושגי היסוד האלה הם מבחר שלאקאן לוקח מעבודתו של פרויד וכל ארבעת מושגים אלו הוגדרו על ידי פרויד בעצמו. האם לאקאן בחר אותם במטרה לשמר אותם? תשובתי היא שלילית. הוא הצהיר עליהם - זה מה שאני מסיק היום - כדי לצמצם אותם - כדי להראות שיש מבנה אחד לעבודתו של פרויד, וזה הוביל אותו, אם לא לזנוח אותם, אז לכל הפחות למיין אותם על מנת לשייך אותם למבנה שמשותף להם. הסדרה הזו היא כדלקמן: הלא מודע, החזרה, ההעברה והדחף. המבחר המיוחד הזה שלאקאן עשה מתוך עבודתו של פרויד, מטרתו לזקק את ההמשגה הפרוידיאנית להמשגתו שלו. זה מה שאני הולך להראות היום.

המבחר הזה, המצומצם לארבעה מושגים, בראש ובראשונה מדגיש דיסיונקציה המובאת כחדשה ובמפורש מוצגת ככזו, כלומר דיסיונקציה בין החזרה להעברה. על כן לאקאן יכול לומר, וזה נראה די חד משמעי, "אני אומר שהקונספט של החזרה אין לו דבר עם הקונספט של ההעברה". למרות מה שהוא מעלה מחדש ביחס לקשרים בין ההעברה והחזרה בעבודתו של פרויד ובניסיון האנליטי, למרות כל מה שמקשר בין תופעות של העברה לתופעות של חזרה, הוא מכריז על דיסיונקציה רדיקלית בין שני המושגים האלו - דיסיונקציה שנפתחת בהגדרה של ההעברה על בסיס הסובייקט המונח לידע, שהיננו נעדר מכל הגדרה של החזרה.

הנוסחה אותה הדגמתי בחלק של סמינר xi העוסק בחזרה, במובן מסוים חוזרת על עצמה בחלק על ההעברה: "... ההעברה כאופנות פעולה [ביחסים האנליטיים] לא יכולה למצות את עצמה על ידי בלבולה עם היעילות של החזרה". כאן לאקאן מתווכח עם מה שבספרות האנליטית הוביל לייחס את ההעברה לחזרה. יש לנו אם כן, בפעם הראשונה, דיסיונקציה מפורשת וחדשה בין העברה וחזרה.

אולם קיימת דיסיונקציה נוספת במבחר זה: הדיסיונקציה בין חזרה ודחף. דיסיונקציה שניה זו נידונה להיעלם מן ההוראה של לאקאן, מאחר שההתקדמות של הוראתו תוביל אותו לכיוון ההפוך, לכך שהחזרה והדחף יהיו מזוהים זו עם זה יותר ויותר.

זוהי על כן נקודת הפתיחה שלי היום, כלומר, הדיסיונקציה הכפולה הזו: חזרה והעברה, חזרה ודחף- הדיסיונקציה הראשונה תלך ותעמיק, בעוד שדיסיונקציה השנייה צפויה להיסגר, כמו היו אלה שני גורלות שונים. זו לא שאלה של הדגמות, אלא של מושגים. זה הולך להיות קפדני יותר מן הפעם הקודמת. בואו ננסה להבהיר את ההבדלים שלאקאן עושה בין חזרה והעברה, ביחס ללא מודע.

דיסיונקציה בין החזרה לבין ההעברה

כדי לפשט דיסיונקציה זו, אני אומר שלאקאן תחילה ממקם את החזרה בצד של הסמלי ואת ההעברה בצד של הדמיוני, ושבסדרה שלו של ארבעת המושגים, הוא, בראש ובראשונה, רק מבהיר את ההנגדה הזו.

הבה ניקח את ההעברה קודם כל. נקודת הפתיחה של לאקאן בסמינר xi , היא למקם את ההעברה כהתנגדות. זה מה שהוא מנסח באופן מפורש בעמ' 119, כאשר הוא הופך את ההעברה ל-"אמצעי דרכו התקשורת של הלא מודע נתקלת בהפרעה, דרכו הלא מודע נסגר שוב". כלומר, הוא מזמין אותנו להחשיב את ההעברה כסוג של התנגדות ללא מודע וכך ליצור צורה של דיסיונקציה בין ההעברה והלא מודע- הקו הכפול שבאמצעותו אני מבטא את ההנגדה בין שני המושגים הללו בצורה דינמית:

העברה//לא מודע

הגדרה זו של ההעברה כהתנגדות ללא מודע נתפסת רק בתנאי שאנו מגדירים את הלא מודע על בסיס אפשרות לסגירה. וזה מה שמחייב את הסמינר הזה: הניסיון להקיף את הלא מודע בתוך מבנה טמפורלי של תנודתיות בין פתיחה לסגירה. זה מה שעולה לראשונה בהגדרה של הראשון מבין ארבעת המושגים האלו- הלא מודע- הגדרה זו במונחים של סגירה ופתיחה ניתנת במפורש כדי לתת מקום להגדרה של שלושת המושגים האחרים.

ביחס למבנה הטמפורלי הבינרי הזה, ההעברה ממוקמת בצד של הסגירה. יש כאן מעין פרדוקס, שמוזכר על ידי לאקאן, ככל שבאופן קלאסי ההעברה הייתה משויכת לעצם האפשרות לפרש את הלא מודע. עם זאת, בסמינר xi , ולנוכח מושגי היסוד של הפסיכואנליזה, לאקאן מייחס את ההעברה לצד של הסגירה של הלא מודע.

יש לזה אך ורק אפקט של הבהרת הנחות היסוד שלו, מקורות ההוראה שלו, בהן ההעברה, במקום להיחשב כדרך גישה ללא מודע, מוקמה תמיד כסגירה שלו. על מנת לשכנע את עצמכם בכך, כל שעליכם לעשות הוא להתייחס למה שהקדים את המניפסט שלו "פונקציה ושדה של הדיבור והשפה בפסיכואנליזה", כלומר, לטקסט שלו "הערה על ההעברה", שמנסה להפיק את הלקחים מהגלגולים של המקרה של דורה עבור פרויד.

דיאלקטיקה סמלית וסטגנציה דמיונית

טקסט זה, שהוא גרסה כתובה של פרזנטציה מאולתרת, מדגיש את הדיאלקטיקה הסמלית של המקרה הזה של היסטריה. רק בסוף הטקסט לאקאן מעלה את השאלה מה היא ההעברה הזו. הוא מגיב על ידי מיקום ההעברה ביחס לדיאלקטיקה של המקרה, וכרגע של סטגנציה, רגע של חוסר תנועה בדיאלקטיקה הזו: "... אפילו כאשר (ההעברה) חושפת את עצמה תחת מעטה אמוציונלי (כלומר, באמצעות אפקט), יש לכך משמעות רק כפונקציה של הרגע הדיאלקטי שבו זה קורה".

כלומר, בתחילת הוראתו, ואפילו אחר כך, במקור, הוא ממקם את ההעברה ביחס לדיאלקטיקה הסמלית וכרגע של סטגנציה שלה. זוהי ההגדרה של ההעברה שהוא נתן בזמנו: "ההופעה, ברגע של סטגנציה [בדיאלקטיקה], של האופנויות הקבועות שלפיהן הסובייקט מכוננת את האובייקטים שלה". כלומר, הוא בראש ובראשונה ממקם את ההעברה בניגוד לדינמיקה הדיאלקטית, שהיא נידת במהותה, וממקם אותה כהופעה, בהתנסות, של קביעות שעולה מן האובייקט, מן הכינון הסובייקטיבי של האובייקט.

את מה שהוא ממקם לראשונה כסטגנציה של הדיאלקטיקה הסמלית, ניתן למצוא שוב בסמינר ה- x בסוגי הסגירה של הלא מודע. כלומר, בתחילה הוא מיקם את ההעברה במשלב הדמיוני, במשלב שבו האובייקט הוא קורלטיבי לאני, באלכסון של הריבוע של האנליזה שהוא תיאר מאוחר יותר. על ידי כך הוא קושר את ההעברה והליכידו באופן יחסי ליחסים שבין הנרקיסזים של האני, והיחס לאובייקט. יתר על כן זה מה שמוביל אותו, בתחילת הוראתו, לקבל את הקונספט של העברה נגדית, ככל שהעברה נגדית מיוחסת לאינרציה של האני של האנליטיקאי.

לדבר על הסטגנציה בנוגע להעברה זה לייחס אותה לדינמיקה של הדיאלקטיקה הסמלית שבה בעת נותנת לה את המשמעות שלה, ומסוגלת להתגבר עליה. לכן אפשר לומר, שאחת מן ההשלכות של הדיסיונקציה בין הדמיוני והסמלי, שבה לאקאן בעצמו מזהה את נקודת הפתיחה של הוראתו, היא לשייך את ההעברה לדמיוני.

השמה-בפעולה של המציאות של הלא מודע

בסמינר *xi*, כאשר הוא מונה את הסדרה הזו של ארבע, זה מה שהוא מחליץ מצד אחד, מאחר שהוא ממקם את ההעברה כסגירה של הלא מודע, כלומר, ככתיבה מחדש של הסטגנציה של הדיאלקטיקה. אולם באותה העת, משהו משתנה כאן, מאחר שהפעם לאקאן מגדיר את ההעברה כ"השמה-בפעולה של המציאות של הלא מודע". מה המשמעות של הנוסחה הזו? זה אומר שהסטגנציה בהעברה אינו נובע מן הדמיוני, אלא מהמציאות של הלא מודע. כאן המונח "מציאות" נועד להיות מוצב בניגוד למונח "דמיוני", כדי להצביע על כך שהעברה אינה שייכת לסדר של האשליה הדמיונית. המונח של המציאות נועד להיות מוצב בניגוד לדמיוני, ומה שנותן לו את כובד המשקל הוא הביטוי "מיני". המיני, באופן שלאקאן הבנה אותו בסמינר *xi*, אינו שייך לסדר הדמיוני.

יחד עם זאת, אם ההעברה כהשמה-בפעולה של המציאות של הלא מודע מהווה סגירה של הלא מודע, אז עלינו להניח- וזה מה שלאקאן מפתח בסמינר הזה- שקיימת אנטינומיה בין הלא מודע והמציאות המינית שלו. זה בכל מקרה מה שאני מציע כדי לקרא את סמינר *xi*: יש בעת ובעונה אחת אנטינומיה בין הלא מודע והמציאות המינית שלו, וצורך במושג מתווך בין שני המונחים הללו.

המושג המתווך הזה, אם להשתמש במונחים פרוידיאניים, הוא הליבידו, הליבידו שלאקאן מנסה למקם בנקודת המפגש בין הלא מודע והמציאות המינית. בסופו של דבר, יש צורך מתמיד במושג מתווך כזה אצל לאקאן. הוא מגלה אותו אצל פרויד במסגרת ההגדרות של הליבידו והוא שב ומגלה אותו בהגדרות של האיווי. עם המושג איווי, הוא מתרגם את המושג הפרוידיאני ליבידו בנקודת המפגש בין הלא מודע והמציאות המינית. מצד אחד הוא מראה שהאיווי קשור לשדה של התביעה, קשור למסמן- שם כל הפעילות של הלא מודע יכולות להיות מוצגות- ומצד שני הוא מראה שהאיווי קשור למציאות המינית. זה המקום שבו האיווי מופיע בסדרה של ארבעת המושגים : לא ברמה הראשונה, אלא ברמה השנייה, כמושג מתווך, כזה המאפשר לחבר בין הלא מודע והמציאות המינית.

החזרה והפתיחה של הלא מודע

לאחר ששרטטנו בקווים כלליים את מושג ההעברה, הבה נחזור למושג החזרה. מושג החזרה מופיע בסמינר *xi* כקשור באופן מהותי לפתיחה של הלא מודע ולא לסגירה שלו כפי שקורה בהעברה. זוהי הנקודה שבה לאקאן יכול לומר ש"הכינון של השדה של הלא מודע עצמו מבוסס על ה *Wiederkehr*", כלומר על השיבה (*retour*). לאקאן אומר שהשיבה של אותם המסמנים היא מה שמוכיח את הלא מודע. מעתה ואילך, אנחנו יכולים להיות בטוחים בנוכחות וביעילות של הלא מודע בחזרה, באפקט של החזרה. החזרה ממוקמת בצד של הפתיחה של הלא מודע, בעוד שנראה שההעברה מופיעה בצד של הסגירה שלו.

בהוראתו של לאקאן, לחשיבה על האוטומטיזם של החזרה יש מקום מהותי ביחס להגדרה של הלא מודע עצמו- זה הוא איננו המצב עם ההעברה. אפשר לומר שהחזרה היא בשורש ההגדרה הלאקאניאנית של הלא מודע. המשמעות של האמירה שהלא מודע מובנה כשפה - אני מתייחס לעמוד 21 בסמינר xi - היא שהמבנה השפתי "נותן ללא מודע את הסטאטוס שלו", ככל שהמבנה הזה מאפשר לנו למקם ולחשוב את האופרציה האוטונומית של המשחק הקומבינטורי של המסמנים, וזה, כפי שלאקאן אומר, בדרך קדם-סובייקטיבית. במובן הזה, החזרה של אותם מסמנים מקדימה את הסובייקט. זה מה שהופך את השפה והחזרה כחזרה של אותם מסמנים לתנאי עצמו של הסובייקט של הלא מודע.

ללא ספק, בסמינר xi לאקאן הקפיד להבחין בין הסובייקט של הלא מודע והחזרה- הסובייקט מופיע כמעידה, כישלון, סדק, אי המשכיות, התנוודות בתוך החזרה הזו. על מנת שיוכל להופיע, חייבת להיות קודם חזרה. זה גם מחזיר אותנו למקורות הוראתו של לאקאן. ניתן למצוא ב"סמינר על המכתב הגנוב" שהדגש הוא על החזרה כחזרה אינטר-סובייקטיבית. אנו רואים סובייקטים המוגדרים על ידי חזרה והתקה של מסמנים. ההדגמה מיועדת לכונן את החזרה בסדר הסמלי, בניגוד להעברה שהיא בסדר הדמיוני.

באמצעות ההבניה שלו ב"סמינר על המכתב הגנוב" לאקאן מדגים מהו התחביר המסמני של החזרה: החזרה היא סמלית לחלוטין. כאשר הוא מתייחס באופן מפורש לאוטומטיזם של החזרה, זה על מנת להדגיש את העובדה שהאוטומטיזם הוא המעלה (*valeur*) של הזיכרון הפרוידיאני באופן מובהק, המעלה של ההיזכרות הזאת נתפשת אך ורק בסדר הסמלי, כלומר, כמוטענת במכלול ההיסטוריה של הסובייקט. וזה ביחס לחזרה הסמלית הזו שהוא ממקם את האיווי הפרוידיאני כאיווי בלתי ניתן להריסה, ממוקם בשרשרת סמלית, אשר לה יש תביעות משל עצמה. אפשר לומר שבמקורות הוראתו לאקאן הופך את הלא מודע ללא יותר ממשפט חזרתי המציית לחוקים של ההכרעה הסמלית.

יש לנו כאן ניגוד חזיתי בין חזרה והעברה: ההעברה היא הסדר הדמיוני, מהווה סטגנציה ליבידינלית, והלא מודע הוא שרשרת סמלית שחוזרת בהתאם לתביעות של התחביר שלה. יש לנו הד לכך בסמינר xi המשרטט את התוצאות של עשר שנות ההוראה הראשונות של לאקאן.

החזרה והאובייקט האבוד

עם זאת, לאקאן הדגיש תמיד את הקשר בין החזרה לבין האובייקט כאובייקט אבוד. האזכור הזה מלווה את כל אחת מן ההגדרות שלו של מושג החזרה. הוא מעולם לא הפסיק למקם את החזרה כמאמץ למצוא מחדש את האובייקט האבוד מיסודו. הוא מעולם לא הפסיק למקם במקור של החזרה הסמלית את אובדן האובייקט. אפשר לומר שהעיבודים מחדש של ההוראה שלו נבעו מתוך הרהורים על מהו אובדן האובייקט.

בהתחלה האובייקט ניתן לחשיבה החל מהמבנה הבינרי היסודי של המסמן, שאחת הדוגמאות העיקריות שלו הוא האפיזודה של הפורט-דה, בהטחה (*jaculation*) המסמנית המלווה את הנוכחות ואת ההיעדרות, ההופעה וההיעלמות של האובייקט. בהיבט אחד, וזהו ההיבט הראשון שלאקאן תופס, הסיפור הקטן הזה מראה לנו את האובייקט הטבעי מבוטל על ידי המסמן, ועל ידי עובדה זו עצמה, באופן פשוט וטהור משועבד לסמל. זה במובן הזה שלאקאן יכול לפתח את האופי הסמלי של החזרה. המסמן מבטל את מה שהוא האובייקט, הסיפוק שהוא יכול לתת, ומחליף את הסיפוק הזה על ידי החזרה המסמנית. יש לנו, כתנאי לחזרה, אפס, אפס של הסיפוק הטבעי שיכול למסור את האובייקט. זה מה שלאקאן קורא לו, בתחילת ההוראה שלו, נקודת האפס של האינזי.

כאן נמצאת התמה המרכזית של העיבודים מחדש שהוא יעשה למושג זה של החזרה. למעשה, סמינר *xi* לא מסתפק בלחשוף את המושג של החזרה, אלא מכיר לנו דווקא פיצול של החזרה. בסופו של דבר, בסמינר *xi*, לאקאן מראה שיש חזרה ויש חזרה. בשביל זה הוא חוזר להבדל בין אוטומטון לטיכה אצל אריסטו. אם הוא משתמש באזכור הזה, זה בשביל להציג פיצול בחזרה, כלומר, לצמצם את מה שעד אז הוא קרא לה חזרה, ככזו שהייתה לא יותר מאשר אוטומטון, שיבה, ההתעקשות של הסימנים.

טרנספורמציה של מושג החזרה

עד לסמינר *xi*, ניתן היה לחשוב שהחזרה היא באופן פשוט וטהור המחיקה של האובייקט, וכל מה שהיה מן הסדר הטבעי, מן הממשי, שניתן בהתחלה, עבר לתוך הסמלי, ללא שארית. אך מה שסמינר *xi* מראה הוא שהיחס בין החזרה והאובייקט אינו של ביטול פשוט. אם האובייקט אבוד, מבוטל, מחוק, החזרה ממשיכה להיות מכוונת אליו ומעצם היותה כה מכוונת אליו, היא מחמיצה אותו. על בסיס זה אפשר לומר שהחזרה יוצאת לפגוש ממשי אותו היא מחמיצה.

כאן יש טרנספורמציה עמוקה של מושג החזרה שלאקאן מדגים על ידי התייחסות למושג הטראומטיזם של פרויד, ועל ידי הפיכתו למושג הפרוידיאני של הבלתי ניתן להטמעה במסמן. זהו המנוע של החזרה בסמינר *xi*: החזרה, סמלית ככל שתהא, מתגלה כנקבעת על ידי הטראומטיזם כממשי. זה משנה את המושג של החזרה מן הקצה אל הקצה. החזרה כאוטומטיזם מכאן ואילך משוחזרת כהימנעות מ, ובאותה העת פנייה אל, מפגש עם הממשי הראשוני, זה של הטראומטיזם.

קוניונקציה של החזרה ושל ההעברה: הממשי המיני

ממשי ראשוני זה - שלאקאן מקשר אותו לטראומטיזם במשמעות הפרוידיאנית - מופיע ברמה של המיני. זהו המונח "מיני", שללא ספק מצטרף אל המושג של ההעברה. בתוך הדיסיונקציה בין החזרה לבין ההעברה, בין הפונקציה הסמלית והסטגנציה הדמיונית, יש אלמנט משותף שהוא היחס הזה לממשי המיני.

הדיסיונקציה בין החזרה וההעברה היא לכן לא המילה האחרונה של סמינר *xi*. להיפך, דיסיונקציה זו אינה נועדה אלא כדי להדגיש את מה שמשותף להעברה ולחזרה. לכן לאקאן יכול לומר שבהעברה יש קשר לממשי ולא רק לאשליה. זו הסיבה שהוא יכול לשלוף מהשוויל את הנוסחה בעמ' 54 של סמינר *xi*: "אנו יכולים להצליח בהתרה של העמימות של היחס המתרחש בהעברה רק על הבסיס של הפונקציה של הממשי בחזרה".

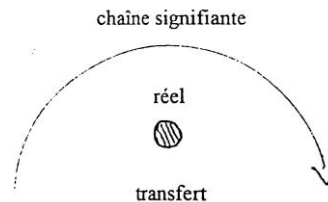
ללא ספק, דברים אינם ברורים בהעברה. בהעברה, אלמנט אשלייתי מעורב עם הממשי, אולם לאקאן מזמין אותנו לחשוב על מה שעומד על הפרק בהעברה החל מהחזרה, ככל שהיא נוגעת לממשי. בסמינר *xi* החזרה אינה רק חזרה אוטומטית של המסמנים. זוהי חזרה שיש לה את המעלה של התחמקות מן הממשי כמיני.

ביחס לחזרה המוגדרת בדרך זו, ההעברה היא על כן השמה בפעולה של המציאות המינית באופן כזה שעכשיו היא מופיעה כטיכה של החזרה. מה שבאופן גורלי תמיד יפוספס על ידי החזרה, מוצא עצמו מושם בפעולה בהעברה. הדיסיונקציה בין החזרה וההעברה מסתירה על כן קוניונקציה חבויה יותר. למעשה, החזרה היא האכזבה המתמשכת מהמפגש עם אובייקט *a* בעוד שההעברה מציגה את אובייקט *a* זה. ולכן, מתחת לדיסיונקציה בין שני המושגים הפרוידיאניים: חזרה והעברה, לאקאן חושף קוניונקציה נסתרת יותר, כלומר, ששני המושגים האלה, שניהם מהוברים לאובייקט: החזרה כהחמצה שלו- וזאת אך ורק מכיוון שהיא מכוונת אליו, וההעברה כזו שמציגה אותו.

זה נותן מעלה (*valeur*) אחרת לגמרי למה שלאקאן זיהה קודם לכן כסטגנציה דמיונית. מה שהוא קרא לו סטגנציה דמיונית, מתגלה כקביעות של הממשי, באותו המקום, על אף הדינמיקה הדיאלקטית של המסמן. נאמר רק שהתרגום הזה מתרגם את המעבר של ההתענגות מן הדמיוני לממשי. בזה מתעסק סמינר *xi*.

ללא ספק, לאקאן נשמר מלציין את המושג הזה "התענגות" כאשר הוא מדבר על חזרה. יחד עם זאת, כאשר הוא מעלה את הממשי, אליו החזרה מכוונת על מנת להחטיא אותו, כלומר הממשי הטראומטי, המושג שהוא שומר לעצמו בצד הוא למעשה "התענגות". זאת ניתן לראות כאשר הוא מדבר בעמוד 60 של סמינר *xi* על האפיזודה של הפורט-דה, בה נראה שהמסמן מבטל את האובייקט, כמו הייתה זו "הטלת מום עצמית שעל בסיסה הסדר של המשמעות יושם בפרספקטיבה".

עם המושג הזה "הטלת מום עצמית" הוא מצביע על הסכמה שמשמעת עבורו ביחס שבין החזרה להעברה. החזרה כאוטומטיזם מקבילה לשרשרת מסמנית, שבעת ובעונה אחת מתחמקת ומציבה את המקום המרכזי של הממשי שהעברה שמה בפעולה.

הסכימה הזו שבה אני עורך התאמה בין החזרה והעברה היא הסכמה של הדחף שלאקאן מציע בסוף "ארבעת מושגי היסוד". אפשר לומר שכל הסמינר מכוון לשם.

ללא ספק, סמינר *xi* אינו פורס את מושג ההתענגות. מה שבא במקומו הוא המושג של המיניות. החזרה מופיעה כפונקציה סמלית שחומקת מן המפגש הרע עם המיני. היא ממשיכה עם האוטומטיזם שלה, אך מבלי לפגוש אותו לעולם. בניגוד לכך, ההעברה היא מעין הצגה של המציאות המינית הזו במעגל מקוצר (court-circuit). והדחף מופיע כהיבור של החזרה וההעברה, כלומר, כחזרה מסמנית, שהתוצר שלה הוא התענגות.

הסובייקט של הלא מודע ושל ההתענגות

סדרה זו, ארבעת המושגים שלאקאן מצייג בזה אחר זה- אשר כל אחד מהם שונה זה מזה-, מובאת כדי להיקשר בסופו של דבר בסכמה אחת. והסכימה הזו שקושרת אותם מסוגלת לתרגם את המושג של הלא מודע כפי שהוא מונפש על ידי פעימה הקשורה למציאות המינית. הלא מודע מופיע כמושג בין האוטומטיזם של החזרה וההצגה של המציאות המינית - שזה מה שלאקאן מתרגם כקשור בסוף ליחס של הסובייקט אל האובייקט ($\$ \langle a \rangle$), הקשר של הסובייקט של הלא מודע עם ההתענגות הנוכחת במציאות המינית.

אם קוראים את "ארבעת מושגי היסוד" רואים שהסדרה הפרוידיאנית הזו של ארבעת המושגים מיועדת בסופו של דבר להסתכם בסכמה של הניכור וההפרדה, כלומר, בהצגה של הפסיכואנליזה החל מהיחס שבין הסובייקט של הלא מודע ואובייקט *a*. ההדגמה שנמצאת בעבודה בסמינר הזה היא ההדגמה של הדמיון במבנה של המושגים הפרוידיאנים השונים. אפשר להתייחס לארבעת המושגים הפרוידיאנים הללו על בסיס היחס (rapport) שבין פתיחה וסגירה, ניכור והפרדה, בין סובייקט לאובייקט. זו הסיבה שלאקאן יכול לומר שהמקום של הממשי הולך מן הטראומה לפנטזמה,

שהפנטזמה היא המסך שמסתיר את מה שהוא הגורם הקובע בפונקציה של החזרה, ולכן הוא יכול לפתח במקום של ארבעת המושגים האלה, את האובייקט של הפסיכואנליזה.

בסמינר xi לאקאן מצליח להדגים שארבעת המושגים המרכזיים של פרויד עשויים להצטמצם לסכמטיזם ייחודי, והסכמטיזם ממוקם בקוניונקציה ובדיסיונקציה של הסובייקט של הלא מודע ושל אובייקט a . מכאן, שמסמינר זה והלאה, לאקאן לא ייקח יותר כתמה את המושגים של פרויד. זה מה שהוא עשה במהלך 10 השנים הראשונות של הוראתו. כל אחד מן הסמינרים התמקד באחד מן הטקסטים העיקריים של פרויד. אולם לאחר סמינר xi והסיכום המבני הזה שהוא מוסר, לאקאן לעולם לא יפנה יותר באופן בלבדי לטקסט של פרויד. להיפך, הוא ידגים כיצד הוא יוצק את המושגים הפרוידיאנים למתימות אלו שאיש לא שמע עליהן מקודם.

מה שסמינר xi מתייחס אליו הוא האנטינומיה בין הסובייקט להתענגות. הלא מודע ממוקד בסובייקט כסובייקט שסוע, כלומר כזה שהוא מכנה משלים של הוויה. החזרה מוצגת בראש ובראשונה כשיסוע בין אוטומטון וטיכה, כלומר כשיסוע בין המסמן והממשי. העברה נתפסת כמעגל מקוצר שנותן גישה למציאות המינית. ובאשר לדחף, הוא מעיד על כפיה של עקרון העונג ועל העובדה שיש התענגות מעבר לעקרון זה.

שלוש דרכים לכתוב ליבידו

לאקאן נותן לנו בזה אחר זה שלוש דרכים שונות לכתוב את המושג הפרוידיאני של הליבידו. בתחילה - וזה היה עבורו מכשול אפיסטמולוגי ממשי - הוא מיקם את הליבידו במשלב הדמיוני. הוא מיקם את הליבידו החל מההפיכות (*réversibilité*) בין הנרקיסוזם והיחס לאובייקט. וזו הסיבה שהוא ראה בליבידו כקודם כל כחלק סוגי הסטגנציה ביחס לדיאלקטיקה הסמלית.

שנית, הוא ניסה למקם את הליבידו כמושג פרוידיאני במשלב הסימלי, ובכך הפך אותו לאיווי. תיאורית האיווי של לאקאן היא כתיבה מחדש של המושג הפרוידיאני של הליבידו כפונקציה של המשלב הסמלי. וזה מוביל להקבלה בין איווי למשמעות, בפרט משמעות מיטונימית. האיווי נתפס כמשמעות שרצה מתחת להיבור המסמני מבלי להופיע לעולם ככזה: (-)s.

שלישית ואחרונה, הוא מסר כתיבה מחדש של הליבידו כהתענגות שהיא מהמשלב של הממשי. אפשר לציין שבשלושת הגילומים הללו של הליבידו לאקאן תמיד משמר את הקשר בין הליבידו ואינסטינקט או דחף המוות. בתחילה, כשהוא הופך את הליבידו למושג במשלב הדמיוני הוא מדגיש את מה שבאגרסיביות מחובר לאובייקט

הליבידינלי. הכוונה האגרסיבית שהוא מדגיש היא עבורו הסימן של אינסטינקט המוות, לדוגמא באובייקט שבשלב המראה.

שנית, כשהוא הופך את הליבידו לאיווי במשלב הסמלי, הוא מדגיש את ביטול האובייקט על ידי המסמן והוא תופס שדרך שם המוות נכנס אל החיים באמצעות הפעולה של המסמן. הוא עדיין מוצא שם את הסיבה של דחף המוות.

שלישית, כאשר הוא עוסק בליבידו הפרוידיאני במשלב הממשי, הוא מדגיש שההתענגות הולכת כנגד עקרון העונג, שהינו עקרון של הישרדות, באופן כזה שההתענגות הולכת לכיוון של מוות והרס. זאת הסיבה שהוא מבליט את מה שאני הזכרתי בפעם שעברה: ההכנסה הסדייאנית של ההתענגות.

קוניונקציה של החזרה והדחף: סמינר xvii

הנה אם כן המיפוי שמציעה לנו מה שאנו קוראים לו הוראתו של לאקאן בנוגע להתענגות. ברור שלאקאן ניגש ליחסים שבין המסמן להתענגות בדרכים רבות לפני שהוא מעבד אותם במלוא הבהירות. לדוגמא החלק השני של "דניאל לאגאש" המתייחס לדוקטרינה הפרוידיאנית של האיד, לוקח כאובייקט שלו, כתמה, לערוך עימות של הסובייקט עם ההתענגות תחת הרובריקה של המסמן ושל הדחף. כך, בטקסט זה לאקאן מתייחס לפרגמנטציה של הקומבינטוריקה הלא מודעת והפירוק (décomposition) של הדחף. בדרך הזו הוא יכול להציב יחס בין הסובייקט באשר למקום המקורי שלו, לבין הביטול או הכלומיות של מה שהוא מכנה הדבר. זהו מאמץ למקם את הסובייקט ביחס להתענגות.

אולם רק ב"הופכי של הפסיכואנליזה" העימות שבין המסמן וההתענגות התבהר. סמינר xvii נועד להציג את מה שהוא בדרך מסוימת הפואנטה של הסכמה המרובעת הזו שאני הדגמתי לכם קודם לכן. זהו סמינר שמהבר את הקוניונקציה של החזרה והדחף. מה שלאקאן קורא לו "ידע" בסמינר xvii הוא התמלול של המשל הפרוידיאני של החזרה. מה שהוא קורא לו ידע הוא חזרה ככל שהיא מצויה ביחס להתענגות. הוא מסביר שם - ומניח בצד כל סימני זהירות - את היחס היסודי, האינטימי, בין החזרה והדחף. הוא אומר שהחזרה אינה ניתנת לתפיסה, ואין לה ערך, אלא החל מן ההתענגות, מן הדחף. זהו הנושא של הסמינר.

מצד אחד, ללא ספק, הוא הופך את ההתענגות לגבול מסוים של ידע, בדיוק באותו האופן שבו בסמינר xi הוא יכול היה להפוך את החזרה לשרשרת מסמנית שלעולם תחמיץ את הממשי. אבל זה רק כדי לטעון שוב שהחזרה מבוססת על התענגות, ושכל מכשיר מסמני של החזרה, או של הידע, מכניס את עצמו עבור ההוויה האנושית רק באמצעות ההתענגות.

עודף הנאה – (*plus-de-jour*)

מכאן המושג שהוא הציג בשנים האלו, "עודף הנאה", קיבל את הערך שלו. מהי המשמעות של "עודף הנאה" אם לא שהמסמן ללא ספק מבטל את האובייקט הטבעי, מבטל את הסיפוק של האובייקט הזה, הופך אותו לסמל, אולם בה בעת ישנה שארית. לשארית הזו בדיוק, שלא הייתה ידועה בתחילת הוראתו, הוא קורא "עודף הנאה". לאקאן אינו פוסל את פעולת הביטול על ידי המסמן, אך הוא מוסיף שהביטול הזה מותיר שארית, עודף הנאה.

לומר שזו שארית זה להפחית את הערך של המושגים "כפייה" (*forçage*) ו"הפרה" (*transgression*), שבסמינר על האתיקה של הפסיכואנליזה הוא עדיין קישר להתענגות. כפי שהוא אומר בסמינר xvii: "... אנו לא מפרים דבר, התגנבות אינה הפרה". אנו לא מפרים דבר כל עוד בכל מצב ישנה שארית, שארית שהיא התנאי עצמו לשרשרת המסמנים. ביחס לזה, מה שמכריח את החזרה זה עודף ההנאה הזה שהמסמן לעולם לא מצליח לבטל. במובן הזה החזרה אינה רק החמצה של הממשי, כפי שלאקאן מתאר בסמינר xi, אלא גם חיפוש של התענגות. במובן זה החזרה עצמה אינה הביטוי של עקרון העונג אלא הולכת בעצמה כנגד החיים. שם מתרחשת ההתקה שהופכת את החזרה, כביטוי של עקרון העונג, להיבור עצמו של דחף המוות.

המשמעות וההתענגות

בהיבט הזה החזרה מהדהדת בו בזמן את ההסמלה של ההתענגות ואת ביטולה, אך גם את האובדן של ההתענגות. זה מה שנותן לה את דו המשמעות שלה. זה גם מה שמאפשר ללאקאן לומר שידע הוא מכשיר של התענגות - מה שעשיתי ממנו כותרת לאחד הפרקים של סמינר xvii - ושהאמת היא אחותה של ההתענגות. לומר שידע הוא אמצעי של התענגות זה לומר שגם כשהוא פועל לכיוון ההיבור שלו/שלה, הידע באופן מתמשך מיצר ומהדהד את אובדן ההתענגות, וכך ההתענגות רצה מתחת למסמן. מעתה והלאה ההתענגות הזו שרצה מתחת למסמן היא מקבילה של המשמעות (*sens*). זה מה שיוביל את לאקאן לדבר על משמעות-מתענגת (*joui-sens*), במובן של התענגות על משמעות. מעתה ואילך, אמת כמשמעות של המסמן מופיעה כהורה של ההתענגות המיטונימית הזו.

בעבר לאקאן הפך את המשמעות ואת האיווי למקבילים זה לזה, בעוד שהגדרה החדשה הזו של החזרה הופכת את המשמעות ואת ההתענגות למקבילות זו לזו. זו הסיבה שהוא יכול לומר בסמינר xvii שההתענגות היא החבית המחוררת של הדנאידות, שתמיד מוצאת את עצמה בורחת, כמו משמעות, מתחת למסמן. בהקדמה שלו לגרסה הגרמנית של ה"כתבים", הוא מנסה להמשיג את המשמעות של המשמעות בדיוק החל מאותה חבית מחוררת של הדנאידות. אם כך, אני אסיים כאן היום בנתיב הזה, ואנסה להבהיר זאת מעט בפעם הבאה.

תרגום: דנה תור, רותי גידרון, אילן זילברשטיין.